

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Visuomenė. Kasdienybės istorija

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

4

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Visuomenė. Kasdienybės istorija

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2018

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-18-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

ISBN 978-609-8183-45-0

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

KASDIENYBĖS ISTORIJS

VIENUOLIJŲ GYVENIMAS

Andrea Mariani

- Świat rzeczy jezuitów w nieświeżu i w słucku. Między wymogami życia zakonnego a tożsamością szlachecką ... 20
Daiktiskasis Nesvyžiaus ir Slucko jėzuitų pasaulis. Tarp dvasininko luomo reikalavimų ir bajoriškosios tapatybės. *Santrauka* ... 57

Martynas Jakulis

- Nobiles pauperes*: Vilniaus misionierių špitolės globotiniai XVIII a. ... 58
Nobiles pauperes: The Clientele of the Congregation of Mission Hospital in Eighteenth-Century Vilnius. *Summary* ... 72

Asta Vaškeliėnė

- Etiketas ir buitinis reformuotoje XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų edukacijoje: lyginamasis tyrimas ... 73
Etiquette and Household Routine in the Education of Piarists in the Second Half of the 18th Century in the Grand Duchy of Lithuania: Comparative Study. *Summary* ... 96

BAJORIŠKOJI ERDVĖ

Adam Stankevič

- Merkinės seniūno Mato Ogińskiego kasdienybė: ūkinių ir teisminių reikalų verpetuose ... 98
Daily Routine of Elder of Merkinė Mateusz Ogiński: in the Vortexes of Economic and Legal Matters. *Summary* ... 115

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Veiklios moters kasdienybė: epizodas iš Izabelės Liudvikos Borch-Pliaterienės (1752–1813) gyvenimo ... 116
Daily Life of an Active Woman: Episode from the Life of Izabela Ludwika Borch Platerowa (1752–1813). *Summary* ... 143

Daiva Milinkevičiūtė

Tarp dviejų kolonų: XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus masonų kasdienybė simbolikoje ... 144

Between Two Pillars: Daily Life in the Symbolism of the Late Eighteenth Century Masons of Vilnius. *Summary* ... 163

Marius Daraškevičius

„Magiškasis kambarys“: gyvybinga ir prisitaikanti vaistinėls tradicija

Lietuvos bajorų namuose ... 164

‘The Magical Room’: Lively and Adaptive Tradition of a Still Room in Manor Houses of the Lithuanian Nobles. *Summary* ... 195

KARIO KASDIENYBĖ

Valdas Rakutis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės kasdieninio gyvenimo standartai 1764–1788 m. ... 198

Standards of Ordinary Life in the Armed Forces of the Grand Duchy of Lithuania in 1764–1788. *Summary* ... 217

Eduardas Brusokas

1794 m. sukilėlių viešieji renginiai Vilniuje ... 218

Public Events Held by the Rebels of 1794. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Rusų karininkija kasdieniniame ir šventiniame XVIII a. Vilniaus gyvenime: taikaus sugyvenimo regimybė ... 229

Russian Officers in Everyday and Festive Life in Eighteenth Century in Vilnius: the Semblance of Peaceful Coexistence. *Summary* ... 242

SOCIALINIAI RYŠIAI

Gintautas Sliesoriūnas

Lietuvos respublikonų suvažiavimai Vilniuje 1701 m.: bandymai įtvirtinti antisapieginio judėjimo iškovotą valdžią ... 246

1701 Lithuanian Republican Conventions in Vilnius: Attempts to Consolidate Power Won by the Anti-Sapegian Movement. *Summary* ... 268

Anna Lepalczyk

Situacija społeczna kowieńskich ewangelików augsburskich w świetle tumultu z 1765 roku ... 269

Kauno evangelikų liuteronų visuomeninė padėtis 1765 m. sąmyšio šviesoje. *Santrauka* ... 283

Piotr Pilarczyk

Modernizacja wymiaru sprawiedliwości. Reformy Sądu Komisji Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego (1765–1791) ... 284
Nuosprendžių modernizacija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo komisijos teismo reformos 1765–1791 m. *Santrauka* ... 298

Domininkas Burba

Tiltai ir keltai kaip XVIII amžiaus Vilniaus pavieto bajorų teisinių ginčų objektai ir nusikaltimų erdvės ... 299
Bridges and Ferries as Objects of Dispute and Crime Locations among Eighteenth Century Nobles of Vilnius District. *Summary* ... 317

Александр Довнар / Aleksandras Dounaras

Реформа управления города Высокое (Брестское воеводство) 1794 года ... 319
Lietuvos Aukštojo Bresto vaivadijoje valdymo reforma 1794 m. *Santrauka* ... 364

ANOTACIJOS

Domininkas Burba. *Smurtiniai bajorų nusikaltimai ir bausmės XVIII amžiaus Vilniaus paviete*, Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. – 384 p. ISBN 978-609-471-085-8 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 366

Wojciech Szafranski. *Józef Weysenhoff – polityk, prawnik, legislator czasów Oświecenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2017. – 573 p. ISBN 978-83-232-3203-2 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 368

Dariusz Rolnik. *Województwo mińskie i Jeleńscy w życiu publicznym Rzeczypospolitej w latach 1764–1795 w świetle ich korespondencji*, Katowice: Wydawnictwo uniwersytetu Śląskiego, 2018. – 238 p. ISBN 978-83-226-3124-9 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 371

Ilustracijų sąrašas ... 372

Asmenvardžių rodyklė ... 375

Vietovardžių rodyklė ... 387

ETIKETAS IR BUITIS REFORMUOTOJE XVIII A. ANTROSIOJOS PUSĖS LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PIJORŲ EDUKACIJOJE: LYGINAMASIS TYRIMAS

ASTA VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Anotacija. Ši publikacija yra pirmasis bandymas pristatyti Lietuvos pijorų provincijos mokyklų, reformuotų XVIII a. antrojoje pusėje, buitinę rutiną. Į žvalgos lauką patenka tokie kasdienio gyvenimo aspektai kaip mokytojų ir mokinių laikysena, jų tarpusavio santykiai, etika, asmens higiena. Tyrimui buvo pasitelkti du svarbiausi Lenkijos ir Lietuvos pijorų mokymo reformas reglamentuojantys šaltiniai – Lenkijos pijorų mokykloms skirtas darbas *Ordinationes Visitationis Apostolicae*¹ (*Apaštalinės vizitacijos nutarimai*, Varšuva, 1753 [1754]–1755) ir jo pagrindu parengtas *Methodus docendi pro Scholis Pii provinciae Litvaniae*² (*Mokymo metodas, skirtas Lietuvos pijorų provincijos mokykloms*, Vilnius, 1762). Atliekant šaltinių lyginamąją analizę stebėta, kiek vienus ar kitus kasdienės rutinos aspektus reguliuojančios taisyklės buvo aktualios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pijorų aplinkoje ir koku mastu jos buvo perimtos.

Reikšminiai žodžiai: pijorai, etiketas, buitis, mokytojas, mokinys, girtuoklystė, Apšvieta, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (XVIII a.).

Įvadas

Humanistinis metodas, įtvirtintas Jėzaus Draugijos mokymo nuostatuose *Ratio studiorum*³, įsigalėjo visoje Europoje ir buvo taikytas ne tik jėzuitų mokyklose, bet darė įtaką ir kitų vienuolių, tarp jų – pijorų, mokymo programai. Svarbu akcentuoti, kad jėzuitų mokymo nuostatuose elementarusis studijų lygmuo nebuvo numatytas, o pijorų vienuolija, priešingai, kėlė sau tikslą mokyti ir katalikiškai auklėti vaikus jau nuo pradinės pakopos. Iki XVIII a. vidurio pijorų edukacijos principai

1 Visas pavadinimas: *Ordinationes Visitationis Apostolicae Pro Provincia Polona Cler[icorum] Regul[arium] P[auperum] M[atris] D[ei] S[cholarum] P[iarum]*, pars IV: *De Scholis*, [Warszawa: Drukarnia Piarów], 1755.

2 Visas pavadinimas: *Methodus Docendi Pro Scholis Pii Provinciae Litvaniae*, Vilnae: Typis S. R. M. & Reipublicae Schol. Piar., 1762.

3 Visas pavadinimas: *Ratio atque institutio studiorum Societatis Jesu*, Neapoli: Ex Typographia Tarquinii Longi, 1598 [formali leidimo data 1599].

iš esmės nesiskyrė nuo jėzuitų įdiegto modelio⁴. Anot Mykolo Balinskiego, pijorai buvo pranašesni tik tuo, kad jų mokyklose drausmės paisyta labiau nei pas jėzuitus, o griežtų religijos taisyklių ir nuostatų laikytasi neskiepijant jokio fanatizmo⁵.

Lenkijos pijorų mokyklų reforma siejama su bene garsiausio Apšvietos pijoro Stanislovo Konarskiego (*Stanisław Konarski*, 1700–1773) vardu. Baigęs studijas Romos *Collegium Nasarenum* ir universitete *Sapienza*, vėliau mokėsis Vokietijoje ir Paryžiuje, kur, be kita ko, išstobulino lotynų kalbą, susipažino su XVII a. prancūzų klasikine literatūra, gilino filosofijos, istoriografijos ir tikslųjų mokslų žinias⁶, jis puikiai suprato mokymo programų pertvarkos svarbą. Pasak Jaceko Taraszkiewicziaus, kone visose S. Konarskiego biografijose, surašytose XVIII a., įrodinėta, kad jau apie 1736 m. jis buvo parengęs detalų ir gerai apgalvotą švietimo reformos projektą, tačiau dėl vienuolijos vyresnybės nepatiklumo ir nenoro jį teko vykdyti etapais⁷. Lenkijoje pijorų švietimo sistemos lūžio momentu laikomi 1740 m., kai vakarietišku riterių mokyklų pavyzdžiu Varšuvoje buvo įkurta *Collegium Novum*, po metų pervadinta į *Collegium Nobilium*, – mokykla, skirta bajorų ir didikų sūnams. Atkakliai darbuodamasis prie reformos plano, S. Konarskis, padedamas bendraminčių⁸, parengė ir Varšuvos pijorų spaustuvėje išleido Lenkijos pijorų provincijos mokymo reformą apibrėžiantį kapitalinį veikalą *Ordinationes Visitationis Apostolicae* (*Apštalinės vizitacijos nutarimai*). Jį sudaro penkios dalys: I–III buvo išleistos po 1754 m. vasario 15 d., o IV–V pasirodė po 1755 m. balandžio 4 d.⁹

Mūsų tyrime reikšmingiausia yra IV dalis „De Scholis“ („Apie mokyklas“), nes,

-
- 4 Apie tai plačiau žr. Asta Vaškeliene, XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra pijorų edukacijoje: tradicijos tęstinumas ir Apšvietos epochos inovacijos, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 226–241.
 - 5 [Michał Baliński], *Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803 przez Michała Balińskiego*, Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862, p. 199.
 - 6 Jerzy Michalski, Konarski Hieronim, h. Gryf, imię zakonne Stanisław od św. Wawrzyńca (1700–1773), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1968, p. 471.
 - 7 Jacek Taraszkievicz, *Pierwsze stulecie Zakonu Pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodu* (1642–1740), Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015, p. 260.
 - 8 Be Stanislovo Konarskiego, rengiant *Ordinationes*, darbavosi Felicijonas Monkolskis (*Felicjan Małkowski*, 1697–1766), Placidus Piotrovskis (*Placyd Piotrowski*, 1707–1762), Augustinas Juozapas Orlovskis (*Augustyn Józef Orłowski*, 1716–1794) ir Antanas Pranciškus Konarskis (*Anton Franciszek Konarski*, 1695–1778). Informacija pateikta remiantis Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų instituto Varšuvoje bibliotekos katalogo duomenimis.
 - 9 Leidinyturi bendrą antraštinį lapą, kuriame nurodyta 1753 m. leidimo data, tačiau I–III d. dar turi atskirą antraštinį lapą su 1754 m. žyma. IV–V d. savo antraštinio lapo neturi, jos tiesiog įvardytos atskirais pavadinimais. Įdomu pastebėti, kad kai kuriuose *Ordinationes* IV dalies egzemplioriuose (pvz., saugomame Lenkijos mokslų akademijos Kurniko bibliotekoje) prie antraštės randame rankraštį įrašą su 1753 m. leidimo metų nuoroda. Paskutinė V dalis, skirta Varšuvos *Collegium Nobilium* veiklai („Ordinatio Collegii Nobilium Varsaviensis“), chronologiškai turėtų būti parašyta anksčiau. Straipsnyje pateikti pagal Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų instituto Varšuvoje bibliotekos katalogą patikslinti leidybiniai duomenys.

ją trumpinant¹⁰ ir pritaikant Lietuvos pijorų reikmėms, buvo parengtas metodinių nurodymų rinkinys *Methodus docendi pro Scholis Pius provinciae Litvaniae* (*Mokymo metodas, skirtas Lietuvos provincijos pijorų mokykloms*). Jis buvo išleistas Vilniaus pijorų spaustuveje 1762 m. Šio metodinio veikalų rengimo ir leidybos reikalais *ex officio* rūpinosi Kasparas Tžečkovskis (*Gaspar Trzeszczkowski*), Lietuvos pijorų provincijos prepozitas, o pagrindinius darbus atliko Jurgis Ciapinskis¹¹ (*Georgius Ciapinski, Jerzy Ciapiński*, 1718–1768), lietuvis pijoras, Vilniaus katedros pamokslininkas, to meto literatūrinėje aplinkoje aukštai vertintas poetas, pasak Magdalenos Šlusarskos, viena įdomiausių besibaigiančios Saksų epochos asmenybių¹².

Esminiai *Ordinationes* IV dalies „De Scholis“ ir *Methodus docendi* skirtumai ryškėja vos pažvelgus į veikalus sudarančių skyrių skaičių ir pavadinimus. „De Scholis“ pradeda įžangine pijoro Kiprijono Komorovskio (*Cyprianus Komorowski*, 1701–1755), Lenkijos pijorų provincijos apaštalinio vizitatoriaus, įžanga, po kurios eina trylika skyrių:

- I. „De Lectionibus seu Doctrinis Spiritualibus in singulis tam inferioribus quam Superioribus Scholis quovis mane et vespere tradi solitis“¹³ („Apie pamokas, arba dvasinius mokslus, kurių turi būti mokomasi kasdien iš ryto ir vakare tiek žemesnėse, tiek ir aukštesnėse klasėse“);
- II. „De iis, quae ad Officium, virtutes, et consuetudines Magistrorum ac Professorum omnium, pertinent“¹⁴ („Apie magistrų¹⁵ ir visų profesorių pareigas, dorybes ir įpročius“);

10 Łukasz Kurdybacha, Reforma litewskich szkół pijarskich w 1762 r., in: *Rozprawy z dziejów oświaty*, t. XV, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1972, p. 3–23. Minimasis straipsnis, mūsų žiniomis, iki šiol yra išsamiausia publikacija, skirta *Ordinationes Visitationis Apostolicae* recepcijai Lietuvos pijorų provincijoje.

11 J. Ciapinskis garsėjo kaip puikus lotynų kalbos ir literatūros žinovas. Michailas Lomonosovas, poetas, biologas, rusų kalbos reformatorius, aktyviai su juo susirašinėjo, dažnai prašydamas patarti dėl antikinės kultūros dalykų. Būdamas Vilniaus katedros pamokslininku, J. Ciapinskis pasižymėjo kaip sklandžios ir įtikinamos iškalbos meistras. Parašė daug lotyniškų epigramų, išsiskiriančių kalbos elegancija ir sąmoju. Daugelis jų buvo išspausdintos ant paskirų lapų, dažnai kaip anoniminės, todėl vienos neišliko, o kitos yra sunkiai identifikuojamos. Tarp publikuotų veikalų, be minėtojo didaktinio darbo *Methodus docendi*, reikia išskirti dvitomį pamokslų rinkinį *Zbiór kazań* (1754). Atskiromis publikacijomis paskelbė kelis proginius pamokslius, pangenirinių poemų ir lotyniškų odžių, žr. Stanisław Szczotka, Ciapiński Jerzy, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. IV, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1938, p. 17.

12 Magdalena Ślusarska, Felicjan Wykowski (1728–1784) – zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich, in: *Napis: tom poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej*, seria 5, Warszawa: Latona, 1999, p. 67.

13 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, [Warszawa: Drukarnia Pijarów], 1753 [t. y. po 1755 04 04], p. 2–5.

14 *Ibid.*, p. 5–12.

15 Pijorų mokyklose magistras buvo vadinami žemesniųjų klasių mokytojai (jų kompetencija leido dėstyti iki retorikos lygmens), o profesoriais – mokę retorikos ir filosofijos klasėse, žr. Marek Gozdawa, Wspomnienie o Pijarach Witebskich, in: *Kwartalnik Litewski. Wydawnictwo poświęcone zabytkom przeszłości, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu Litwy, Białorusi i Inflanct*, redaktor i wydawca Jan Obst, Petersburg: Drukarnia „Warszawska“, 1910–1911, p. 91. Magistrų ir profesorių pareigos analogiškai traktuotos jėzuitų mokymo sistemoje.

- III. „De Modo docendi quo ad omnes Magistros Grammatices et Humaniorum Professores“¹⁶ („Apie mokymo metodą, skirtą visiems gramatikos klasių magistrams ir aukštesniųjų klasių profesoriams“);
- IV. „De Schola, quam vocant Parva, separata ab Infima“¹⁷ („Apie klasę, kuri vadinama *parva*¹⁸ ir yra atskirta nuo *infimos*¹⁹“);
- V. „De Schola Infima“²⁰ („Apie klasę, vadinamą *infima*“);
- VI. „De Schola tertia seu Grammatica“²¹ („Apie trečiąją, arba gramatikos, klasę“);
- VII. „De Schola Quarta seu Syntaxi“²² („Apie ketvirtąją, arba sintaksės, klasę“);
- VIII. „De Schola Humanitatis. Ubi pleraque et ad Rhetoricae Professores pertinent“²³ („Apie poetikos klasę. Dauguma čia aptariamų dalykų taip pat liečia retorikos klasės profesorius“);
- IX. „De Schola Rhetorices“²⁴ („Apie retorikos klasę“);
- X. „De Philosophia“²⁵ („Apie filosofiją“);
- XI. „De Theologia“²⁶ („Apie teologiją“);
- XII. „De Praefecto Scholarum Piarum, et de Scholarum usibus ac disciplina“²⁷ („Apie pijorų mokyklų prefektą ir apie mokyklinius įpročius bei drausmę“);
- XIII. „De Concionatoribus“²⁸ („Apie pamokslininkus“);
„De vitanda Ebrietate“²⁹ („Apie girtuoklystę, kurios reikia vengti“).

Paskutinis skyrius „De vitanda Ebrietate“ nepažymėtas atskira numeracija. Didžiąją jo dalį skyrus girtuoklystės problemai, po to vėl grįžtama prie pamokslininko pareigų.

Palyginti su *Ordinationes* IV dalimi, *Methodus docendi* yra visais požiūriais nedidelis³⁰ darbas. Jį sudaro prepozito Kasparo Tžečkovskio įžanginis žodis ir septyni skyriai:

- I. „De iis, quae ad ipsos Professores, atque ad rectam agendi cum discipulis rationem spectant“³¹ („Apie taisykles, kurios skirtos būtent profesoriams ir apibrėžia tinkamą bendravimo su mokiniais tvarką“);

16 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 12–20.

17 *Ibid.*, p. 20–22.

18 *Schola parva* – žemiausioji iš pradinių klasių.

19 *Schola infima* – palyginti su *parva*, aukštesnė, arba antroji, klasė.

20 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 22–25.

21 *Ibid.*, p. 25–26.

22 *Ibid.*, p. 26–30.

23 *Ibid.*, p. 30–42.

24 *Ibid.*, p. 42–67.

25 *Ibid.*, p. 67–70.

26 *Ibid.*, p. 70–71.

27 *Ibid.*, p. 71–85.

28 *Ibid.*, p. 85–111.

29 *Ibid.*, p. 111–124.

30 *Ordinationes* IV dalis išspausdinta ketvirtainiu formatu, tekstą sudaro 124 puslapiai, *Methodus docendi* formatais aštuntainiais, o apimtis – 86 puslapiai.

31 *Methodus docendi* turi dvigubą puslapių numeraciją – abėcėlinę ir įprastinę, todėl čia pateikiame dvejetainį nuorodas. *Methodus docendi pro Scholis Piis provinciae Lithuaniae*, l. A' recto – B' recto / p. 1–9.

- II. „De iis, quae generatim ab unoquoque Professore quoad methodum docendi sunt observanda“³² („Apie taisykles, kurių apskritai kiekvienas profesorius pagal mokymo metodą turi laikytis“);
- III. „De infima Classe Grammatices“³³ („Apie gramatikos klasę, vadinamą *infima*“);
- IV. „De media et suprema Classe Grammatices“³⁴ („Apie vidurinę ir aukščiausią gramatikos klasę“);
- V. „De Schola Humanitatis seu Poësi“³⁵ („Apie poetikos klasę“);
- VI. „De Schola Rhetorices“³⁶ („Apie retorikos klasę“);
- VII. „De iis, quae ad Praefectum Scholarum spectant“³⁷ („Apie taisykles, kurios skirtos mokyklų prefektui“³⁸).

Lietuvos pijorų mokyklų nuostatuose nėra skyrių, reglamentuojančių filosofijos³⁹ ir teologijos dėstymą, pamokslininko veiklą. Apie girtuoklystės klausimą taip pat kalbama ne atskirame skyriuje, kaip daroma *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, bet trumpai užsimenama VII skyriuje, apibrėžiančiame prefekto pareigas. Nevardijant kitų smulkesnių skirtumų, taip pat nesileidžiant į mokomųjų dalykų turinio analizę, svarbu pažymėti, kad *Methodus docendi* atsispindi esminės mokymo programų pertvarkos idėjos. Reformų esmę, kaip apibendrino Reda Griškaitė, sudarė dorovės aspekto suaktualinimas ir, palyginti su jėzuitų programa, aukštai įvertintos tos disciplinos, kurios kėlė pagarbą tautos praeičiai ir jos kultūrai (istorija, literatūra, geografija, lenkų kalba)⁴⁰.

32 *Ibid.*, l. B¹ recto – B⁴ verso / p. 9–16.

33 *Ibid.*, l. C¹ recto – D² recto / p. 17–27.

34 *Ibid.*, l. D² recto – E¹ verso / p. 27–34.

35 *Ibid.*, l. E¹ verso – F¹ recto / p. 34–41.

36 *Ibid.*, l. F¹ recto – K² verso / p. 41–76.

37 *Ibid.*, l. K² verso – L³ verso / p. 76–86.

38 *Praefectus scholarum* – prefektas, rektorius padėjėjas studijų reikalams. Jėzuitų mokymo sistemoje jis pirmasis cenzūruodavo knygas, kalbas, teatrinius vaidinimus, pateikdavo juos aprobuoti rektoriui, nustatydavo renginių terminus, žr. Lotyniškų terminų žodynelis, in: *Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaite ir Algirdas Šidlauskas, iš lotynų kalbos vertė, paaiškinimus ir žodynelį rengė Eugenija Ulčinaite, Vilnius: Mokslo, 1987, p. 298. Panašias pareigas prefektas atliko ir pijorų mokyklose, šiuo atveju – tai mokyklų viršininkas, prižiūrėtojas, kuris rūpinosi, kad studijos vyktų pagal nuostatuose nurodytą metodą, o mokiniai būtų ugdomi katalikiška dvasia, kontroliavo, kaip paisoma drausmės pamokose bei poilsio metu ir pan.

39 Pasak Mareko Gozdawos, nors *Methodus docendi* nekalbama apie penktąją, t. y. filosofijos, klasę, tačiau žinių apie šio dalyko dėstymą būta. Filosofijos kurse remtasi tomistų idėjomis, kursas truko dvejus metus. Pirmaisiais metais dėstytas įvadas, logika, metafizika, kuri buvo skirstoma į ontologiją, bendrąją kosmologiją, psichologiją ir natūraliąją teologiją; antraisiais metais kaip filosofijos kurso dalis studijuota matematika, algebra ir geometrija, mechanika, bendroji ir specialioji fizika, žr. Marek Gozdawa, *op. cit.*, p. 91.

40 Reda Griškaitė, Teodoras Narbutas ir pijorų edukacinė sistema, in: *Naujasis Židimys-Aidai*: religijos ir kultūros žurnalas, Vilnius, 1995, Nr. 6, p. 456.

Taigi pažvelgsime, kokie reikalavimai buvo keliami naujosios kartos mokytojui, kaip pilietiško, sąmoningo, savo visuomenei ir šaliai pasirengusio tarnauti jaunuolio ugdymą saistė kasdienio gyvenimo taisyklės.

1. Idealaus mokytojo vaizdinys

Mokytojo įvaizdžiui, kaip ir kitiems kasdienybės aspektams, daugiausia dėmesio skirta *Methodus docendi* I skyriuje „De iis, quae ad ipsos Professores, atque ad rectam agendi cum discipulis rationem spectant“ („Apie taisykles, kurios skirtos būtent profesoriams ir apibrėžia tinkamą bendravimo su mokiniais tvarką“). Jis parengtas pagal *Ordinationes* IV dalies II skyrių „De iis, quae ad Officium, virtutes, et consuetudines Magistrorum ac Professorum omnium, pertinent“ („Apie magistrų ir visų profesorių pareigas, dorybes ir įpročius“). Apimties požiūriu minimas *Methodus docendi* skyrius yra beveik perpus trumpesnis už atitinkamą *Ordinationes* skyrių.

Abiejuose dokumentuose pradedama nuo varpelio, kviečiančio į pamokas. *Methodus docendi* rašoma:

Signo campanae pro Magistris dato sine mora ad Scholam se conferant, cui rei Rectores et Praefecti attendant.⁴¹

(Nuskambėjus magistrams skirtam varpeliui, [jie] nedelsdami tegu renkasi į klasę, o šiuo reikalu tegu rūpinasi rektorai ir prefektai.)

Atitinkamas *Ordinationes* punktas suformuluotas kur kas išsamiau ir griežčiau, vėluojantiems numatant netgi tam tikrą baudimo mechanizmą:

Ut signo campanae pro Magistris nullo puncto temporis intermisso ad Scholas convolent, cui rei summopere Praefectus Scholarum, Rectoresque invigilent, qui eos, qui tardarent, Magistros, mox severe corripiat, ac emendare nolentes etiam gravioribus paenis in communitate afficiat.⁴² (Magistrams nuskambėjus varpeliui, jie negaišdami nė minutės turi rinktis į klases, šiuo reikalu tegu visokeriopa rūpinasi mokyklos prefektas ir rektorai; jie tuos magistrus, kurie vėluotų, tegu iškart rūsčiai bara, o nenorinčius pasitaisyti taip pat ir sunkesnėmis bausmėmis susirinkime tegu nubaudžia.)

Įspėjama, kad pamokos metu mokytojai be svarbios priežasties nepaliktu klases. Išimtis galima tik stipriai sunegalavus arba esant kokiai nors kitai svarbiai aplinkybei. *Methodus docendi* šis skirsnis suformuluotas itin lakoniškai:

⁴¹ *Methodus docendi*, l. A' recto.

⁴² *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 6.

Magistri nunquam ex schola prodeant, nisi gravi aliqua de causa, aut si aliquis eorum evocatus fuerit, brevibus se expediat, moxque ad Scholam revertatur.⁴³

(Magistrai tegu niekada neišeina iš klasės, nebent tik kuo nors sunkiai susirgę, net jei kuris nors iš jų būtų iškviestas, tegu greitai išsiaiškina ir tuojau grįžta į klasę.)

Analogiškame *Ordinationes* skirsnyje kalbama ne tik apie draudimą per pamoką mokinius palikti vienus, bet ir griežtai pabrėžiama, kad mokytojai negaištų laiko tuščiai šnekučiuodamiesi. Kiekviena pamokos minutė turi būti branginama ir išnaudojama prasmingai:

Ex Schola pariter nunquam penitus, nisi sola subitae vel gravis infirmitatis causa egredi Magister licet. Sique evocantur (quod rarissime et nisi ex gravi causa, ut contingat, Praefectus attendat), quam paucissimis verbis, ante portam Scholae se expediant; multo minus vero cum aliis Magistris seu quocunque, ante ingressum Scholae, vel ejusdem tempore, in Schola seu alibi loqui permissum est, sub supradictis paenis.⁴⁴

(Taip pat jokia dingstimi magistrams neleidžiama išeiti iš klasės, nebent tik užklupus ūmiai ar sunkiai ligai. O jeigu jie būtų iškviesti (prefektas tegu rūpinasi, kad tai nutiktų kuo rečiau ir nebent dėl kokios nors svarbios priežasties), tada tegu tuščiai neplepėdami [reikalą] išsprendžia prie klasės durų; lygiai taip pat dėl anksčiau minėtų bausmių draudžiama kalbėtis su kitais magistris arba su bet kuo kitu priešais įėjimą į klasę arba per pamokas, klasėje arba bet kur kitur.)

Reformuojant pijorų mokymo programas, buvo atkreiptas dėmesys į mokytojo asmeninių savybių ir profesinės elgsenos svarbą. Guvus, entuziazmo nestokojantis pedagogas turėjo įtakos vaikų mokymosi motyvacijai ir pasiekimams. Abiejuose nuostatuose pirmiausia nurodoma, kokios savybės nedera su mokytojo įvaizdžiu. Kadangi tekstai skiriasi labai nežymiai, pateikiame citatą iš *Methodus docendi*:

Nihil ita turpe, nihil profectui discipulorum ita contrarium norint Professores, quam docentis languedinem, desidiam, putrem corporis situm, perpetuam sedendi consuetudinem, lentitudinem semimortuae vocis, et coactum quiddam semper, quasi continuo taedentis.⁴⁵

43 *Methodus docendi*, l. A' recto-verso.

44 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 6.

45 *Methodus docendi*, l. A' verso / p. 6.

(Profesorai turės sutikti, kad nėra gėdingesnio ir mokinių pažangai labiau kenkiančio dalyko kaip mokačiojo apsnūdimas, tinginystė, nevalyvas kūnas, įprotis nuolat sėdėti, lėtas murmėjimas leisgyviu balsu ir kažkoks visad rodomas nepasitenkinimas, tarytum [profesoriui jo darbas] būtų įkyrėjęs.)

Darbe *Ordinationes* mintis tęsiama apibūdinant ir mokymosi sėkmę lemiančias pedagogo savybes:

Ubi toto artnum, pectoris, vocisque nisu, tota virium contentione, toto mentis ardore et assiduo quo ad fieri potest corporis motu, ita utendum est, ut boni Magistri sic semper lassi e palestra, quemadmodum Athletae ex arena, agricolae e campo, revertantur. In hoc laborioso, celeri, agili, forti, et vidido agendi, loquendi, docendique modo res potissimum sita est.⁴⁶

(Kur⁴⁷ apskritai būtų privalu pajungti visą kūną, plaučius, balsą, įtempti visas jėgas, visą proto ugnį, visada atsiskleidžiančią atitinkamais gestais; juk geri magistrai iš palestros⁴⁸ visada turėtų grįžti pavargę, kaip atletai iš arenos arba žemdirbiai iš laukų. Darbštumas, guvumas, veiklumas, tvirtumas, elgesio, kalbėjimo ir mokymo energija – štai kas yra svarbiausios sėkmės sąlygos.)

Mokytojui tenka ne tik mokymo, bet ir auklėjimo uždaviniai, todėl tobulo jo paveiklo samprata apima ir išvaizdą, ir išsiauklėjimą, ir profesines savybes. Panašu, kad mokytojo įvaizdžio tema Lietuvos pijorams buvo itin aktuali, todėl jie tą medžiagą, kuri *Ordinationes* išdėstyta viename skirsnyje, šiek tiek papildydami padalijo į du. *Methodus docendi* 10 skirsnyje iš pradžių analizuojama pedagogo išorė ir įpročiai, po to pereinama prie šių veiksmų įtakos mokiniams, taip pat akcentuojama, kad mokinio ir mokytojo santykiai turi būti grįsti ne nusižemimu, bet abipuse pagarba:

Ut civilitatem omnem discipulos suos Magistri doceant, ipsi imprimis perquam civiles urbanique sint oportet, ac omni exteriore corporis figura, situ, gestu, voce, quam politissimos ad juvenum exemplum praeferant mores. Ut juvenes sint in respondendo alacres, verba clare ac distincte, non mussitando, uti nonnulli communiter solent, neque nimis praecipitando, proferant, eos cohortentur, reverentiae modum doceant,

46 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 10.

47 T. y. stovint prieš klasę.

48 T. y. iš mokyklos. Palestra – sen. Graikijoje sporto aikštelė, imtynių vieta.

amplexum genuum, continuasque inclinationes in respondendo dedoceant, de honestae oris nariumque expurgatione eos saepe moneant, a praecipiti cursu, jactatione manuum, jocis manuum rusticis, foeda oris contorsione, aliisque huiusmodi eos maiorem in modum cohibeant.⁴⁹ (Kad magistras savo mokinius galėtų išmokyti visokeriopo mandagumo, reikia, kad pirmiausia jie patys būtų labai mandagūs ir išauklėti, ir visa savo išore, stovėseną, gestais, balsu jaunuoliams rodytų kultūringų įpročių pavyzdį. Tegu paaiškina, kad į klausimus jaunuoliai turi atsakinėti gyvai, žodžius tarti suprantamai ir aiškiai, nemurmant, kaip kai kurie apskritai įpratę, tačiau nedera ir pernelyg skubėti, tegu juos padrąsina, pamoko pagarbaus elgesio, tegu atpratina apkabinti kelius⁵⁰ ir atsakinėjant nuolat lankstytis, tegu jiems dažnai primena, kaip tinkamai atsikosėti ir išsišnypšti, tegu sulaiko nuo lakstymo tarsi be galvos, rankų skėtariojimo, prasčiokiškų juokelių, bjaurių veido grimasų ir kitų panašių dalykų.)

II skirsnio centre – mokinio išvaizdos ir higienos klausimai, naujosios kartos ugdymo sistemoje buvę ne mažiau svarbūs nei mokslo disciplinos:

Nihil omnino magis ad decentem corporis compositionem iis continuo, et si opus fuerit, centies schola quavis inculcent, quam ut vel ab infima aetate recte capita, colla, humerosque portent, ne dorsum inclinet, pedes contorqueant, labia diducant, oculos nimium claudant vel aperiant etc. Ad hoc utantur excellenti libro *Galatei* de moribus. Circa decentiam ac munditiem in vestibus, facie, manibus, unguibus capillisque commoneant suos discipulos, curentque, ut in eorum scholis, scamnis, curritoriis omnimoda mundities conservetur.⁵¹

(Tegu nuolatos, jei reikės, tai ir po šimtą kartų, kiekvienoje klasėje jiems kala į galvą, kad niekas taip neprisideda prie gražios išvaizdos kaip tiesiai laikoma galva, kaklas ir pečiai, kad nedera kūprintis, klaipyti pėdų, išsižiojus vėpsoti, per daug primerkti arba išsproginti akių ir pan. Šiam reikalui tegu naudojami puikiai knyga *Galatei de moribus*⁵². Savo

49 *Methodus docendi*, l. A⁺ recto–verso / p. 7–8.

50 Pulti mokytojui po kojomis apkabinant jo kelius.

51 *Methodus docendi*, l. A⁺ recto / p. 7.

52 Kalbama apie Giovanni della Casa (1503–1556) veikalą *Galatėjas* (orig. pavadinimas *Galateo, Ovvero Trattato de' Costumi e Modi che si debbono tenere o schifare nella comune conversatione*), etiketo ir gerų manierų vadovėlis. Jis buvo parašytas apie 1551 m., pirmą kartą išleistas jau po autoriaus mirties Venecijoje 1558 m. Ši knyga greitai išpopuliarėjo, sulaukė daugybės vertimų iš italų į kitas kalbas, buvo perdirbama ir adaptuojama. Pasak Mieczysława Klimowicziaus, Lenkijos pijorų mokyklose *Galatėjas* buvo prcinamas lotynų (vadinamasis *Senasis Galatėjas*) ir prancūzų (vadinamasis *Naujasis Galatėjas*, išversta 1682) kalbomis. Vėliau, jau karaliaus

mokiniais tegu primena apie drabužių, veido, rankų, panagių ir plaukų padorų atrodymą ir švarą ir tegu rūpinasi, kad jų klasėse, suoluose, koridoriuose būtų palaikoma visokeriopa švara.)

Methodus docendi 10 ir 11 skirsniai parengti pagal *Ordinationes* 34 skirsnį. Nors, juos palyginę, esminių skirtumų nepastebėsime, tačiau į vieną detalę verta atkreipti dėmesį. *Galatėją*, gerų manierų ir etiketo vadovėlį, darbe *Ordinationes* patariama skaityti ne tik dėl jo tiesioginės paskirties, bet, tarsi nušaukat du zuikius, įtraukti į retorikos klasės programą.

2. Mokytojo ir mokinių tarpusavio santykių kodas

Be kitus dalykus reglamentuojančių nutarimų, *Methodus docendi* nubrėžiamos mokytojų ir mokinių santykių ribos. Akcentuojama, kad mokytojas privalo vengti simpatijos ir familiarumo – dalykų, paliekančių erdvės nevienaprasmiškus interpretacijoms:

Omnem nimiae familiaritatis cum discipulis, ac praedilectionis unius prae alio notam magnopere vitent, privatim extra scholam nunquam cum uno juvene versentur, neque in schola quacunque ratione, neque eos cubiculum suum ingredi patiantur, uti praescribit B. Pater in suis Constitut.⁵³ ([Mokytojai], bendraudami su mokiniais, kaip galėdami tegu vengia parodyti bet kokį perdėto draugiškumo ir ypatingo meilumo ženklą kuriam nors vienam iš jų ir, kokia bebūtų priežastis, su jokių jaunuoliu tegu niekada nepasilieka vieni nei klasėje, nei už mokyklos ribų ir tegu neleidžia jiems įeiti į savo miegamąjį; taip savo konstitucijose nurodė pal. Tėvas⁵⁴.)

Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo metu, abu *Galatėjai* buvo išversti į lenkų kalbą, žr. Mieczysław Klimowicz, Narodziny romansu listownego w literaturze polskiej XVIII wieku, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1958, t. 49/4, p. 403. Kita vertus, negalima atmesti, kad tiek Konarskio darbe *Ordinationes Visitacionis Apostolicae*, tiek ir Lietuvos pijorų provincijos mokymo nuostatuose *Methodus docendi* yra minimas pirmasis *Galatėjo* vertimas į lenkų kalbą. Jį 1755 m. atliko Janas Amoras Tarnowski (1735 – apie 1799), Varšuvos jėzuitų *Collegium Nobilium* konviktorius. Apie tai ir kitus *Galatėjo* vertimus plačiau žr. Jarosław Kurkowski, Między Wschodem a Zachodem: Bernard Syruć (Siruć) 1731–1784, in: *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*, t. 18, sąs. 1/2, 2009, p. 7–50; Maryann Teben, Revising Manners: Giovanni Della Casa's *Galateo* and Antoine de Courtin's *Nouveau traité de la civilité*, in: *New Readings*, 2013, t. 13, p. 21–41.

53 *Methodus docendi*, l. A' verso / p. 2.

54 Kalbama apie Juozapą Kalasantą (1557–1648), Pijorų ordino įkūrėją. Jis gimė Ispanijoje, 1597 m. Romoje įsteigė vienuoliją, kurios tikslas buvo globoti našlaičius bei neturtingų šeimų vaikus ir suteikti jiems nemokamą pradinį išsilavinimą. Popiežius Grigalius XV (Pijus V) Kalasanto įkurtą organizaciją patvirtino 1621 m. *Methodus docendi* tekste jis dar vadinamas palaimintuoju, nes šventuoju paskelbtas 1767 m., taigi jau po to, kai buvo išleisti Lenkijos pijorų vienuolijos nuostatai *Ordinationes Visitacionis Apostolicae* ir jų pagrindu parengti Lietuvos pijorų provincijos mokymo nutarimai.

Ordinationes šiuo klausimu, kaip ir prieš tai minėtais atvejais, aiškinama plačiau. II skyriaus 18 skirsnyje atskleidžiama, kad pasergėjimas dėl privataus bendravimo, vieno mokinio išskyrimas iš kitų būrio, perdėto dėmesingumo draudimas sietinas su būtinybe nesudaryti sąlygų homoseksualiems santykiams:

Descripta a Beato Patre in declarationibus ejusdem super *capite de Castitate*, sancte observent, sintque valde cauti in tractando cum Scholaribus. Ab affectate blandiando, demulcendo, osculando abstineant, omnem penitus notam familiaritatis, propensionis ac praedilectionis unius prae altero majorem in modum vitent, quod non obstat, plus ut laudis diligentioribus tribuant, aut digniores eo qui illis competit honore prosequantur. Privatim nunquam extra Scholam cum juvene uno versentur, aut in Schola, quacunquē ratione. Inspectores pariter nullo modo sinantur, cum suis Scholaribus, docendi causa, post tempus Scholarum, in Scholis remanere.⁵⁵

([Mokytojai] tegu šventai laikosi palaimintojo Tėvo nurodymų, išdėstytų jo nutarimų skyriuje *Apie skaistumą*, ir, bendraudami su mokiniais, tegu būna labai atsargūs. Tegusilaiko nuo perdėto meilumo, glostymo ar bučinių ir besąlygiškai vengia parodyti bet kokią familiarumo ženklą, simpatiją ir palankumą kokiam nors vienam mokiniui jį išskiriant iš kitų, tačiau nėra nieko nederamo, jei dideliais pagyrimais būtų apdovanojami stropesnieji ir pagirti vertesnieji, kurie to nusipelnę. Tegus jokia dingstimi nepasilieka su jaunuoliu vienu du nei už mokyklos ribų, nei klasėje. Taip pat prižiūrėtojams, prisidengusiems, kad padeda mokytis, tegu jokia būdu nebūna leidžiama su savo mokiniais po pamokų pasilikti klasėje.)

Buvo suvokta, kad mokymo proceso sėkmė reikšmingai priklauso nuo mokytojų kantrybės ir geranoriškumo. Šis aspektas svarbus tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos pijorams. Pabrėžiama, kad iš mokyklų reikia išguiti tai, kas šiandien vadinama emociiniu smurtu, – rėkimą, tingių ar negabių mokinių pravardžiavimą. Nurodoma, kad taip besielgiantys mokytojai, užuot vaikams padėję, juos tik žlugdo. *Methodus docendi* pasakyta:

Comitatem, summamque mansuetudinem in docendo sectentur, et quamvis tardos, negligentes ac obstinatos habeant discipulos, nunquam eos verbis asperis, multo minus contumeliosis perstringant: nam isthac agendi ratione juvenes animum despondent, ac magis obdurescunt.

55 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 6.

Quod si objurgatione opus fuerit, id nunquam ira calente faciant.⁵⁶
 (Mokymo procesą tegu lydi mandagumas ir didžiausias švelnumas, o jei tektų mokyti tingius, nedėmesingus ir užsispyrusius mokinius, [mokytojai] tegu niekada jų nepašiepia nei grubiais, nei ne tokiais užgauliais žodžiais, nes, taip elgiantis, jaunuoliai nuliūsta ir dar labiau atbunka. O jei reikėtų barti, tegu to niekada nedaro verdant pykčiui.)

Ordinationes apie analogišką situaciją kalbama emocingiau. Galimos aplinkybės ne tik įtikinamai pavaizduojamos, bet ir psichologiškai pagrįdžiamos. Susierzinusiam mokytojui patariama luktelėti, kad karštis nulsūgtų ir, tik ramiai pagalvojus, priimti griežtus, bet teisingus sprendimus:

Comitatem, mansuetudinem, summamque affabilitatem in docendo sectentur, et quantumvis tarditas, vel negligentia, vel obstinatio puerorum vehementer affligat, tormentumque sit ingens Magistrorum, tamen effervescere magnopere caveant, non irritentur, non vociferentur, non perstringant acerbioribus verbis, hebetioribus non insultent, asperitatem omnem et immoderatos animi motus, durasque ac magis adhuc contumeliosas voces majorem in modum vitent, his enim magis obdurescunt, obtunduntur; et hebetantur parvulorum animi, ita ut fere sui obliviscantur. Sed Magister mansvete leniterque eos dirigat. Cum vero objurgatione opus viderit, tum id nunquam penitus exeandescendo, nunquam ira calente, nec mox cum culpa irritatus est faciat, sed in aliud vel breve tempus differat, idque quamvis fortiter severe et graviter, tamen summa semper cum prudentia et moderatione faciat.⁵⁷

(Mokymo procesą tegu lydi mandagumas, švelnumas ir didžiausias palankumas, nors ir kaip stipriai berniukų tingumas arba nedėmesingumas, arba užsispyrimas trikdytų ir neapsakomai magistrus kankintų. Tegų jie iš visų jėgų vengia karščiutis, tegu nepasiduoda pykčiui, tegu nekelti balso, tegu šiurkščiais žodžiais nepašiepia, tegu nesityčioja iš mažiau gabių, tegu rūpestingai vengia bet kokio šiurkštumo ir įtūžio prieuolių, grubių ir įžeidžių žodžių, nes jie tik dar labiau bukina, atima žadą ir vaikų mąstymą taip silpnina, kad šie beveik viską pamiršta. Magistras tegu su jais elgiasi švelniai ir ramiai. O jei reikėtų pabarti, tegu to niekada nedaro įsiutęs, niekada tegu nesiima veiksmų kunkuliuojant pykčiui, kai dar pats yra veikiamas vos tik įvykusio nusizengimo, tegu minutę kitą pasvarsto, o tada nesvyruodamas

⁵⁶ *Methodus docendi*, l. A¹ verso – A² recto / p. 2–3.

⁵⁷ *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 6.

rimtai ir griežtai, tačiau visada vadovaudamasis didžiausia išmintimi ir susivaldymu nusprendžia.

Mokinių plūdimas ir pravardžiavimas, matyt, buvo taip įsišaknijęs, kad šiai ydai aptarti reikėjo dar vieno skirsnio, kuris perteikia itin svarbią žinią – pagarba mokiniui neturi priklausyti nuo jo kilmės. *Methodus docendi* formuluojama taip:

A vilibus vocabulis, excogitatisque cognominibus summopere caveant, neque id solum cum nobilioribus adolescentibus, verum etiam cum pauperrimis quibuslibet observent.⁵⁸
([Mokytojai] tegu iš visų jėgų saugosi prasčiokiškos kalbos ir išgalvotų vardų, tegu gerbia ne tik kilmingus jaunuolius, bet ir kiekvieną, patį vargingiausią.)

Ordinationes šioje vietoje pirmiausia sumaniai iškeliamos idealaus mokytojo dorybės, taip tarytum paneigiant ir paties pravardžiavimo galimybę. Jei vis dėlto pravardžiavimo atvejų pasitaikytų, jie turi būti vertinami kaip sunkiausi nusižengimai, o užgauliojantys mokytojai griežtai baudžiami:

A cognominibus male usitatis, ac vilibus, uti asini, pecoris et similibus, multoque magis scurrilibus vel calumniosis, tota vita, humanus, urbanus, civilis, prudensque et ipsemet bene ac liberaliter educatus Magister, etiam cum pauperrimis, tantoque evidentiore periculo cum nobilitate absteineat. Aut ejusmodi barbaries, ac oris infrunitas: ac verba talia, tanquam gravissima in religiosis Magistris crimina, a Praefecto notentur, et gravissime reprehendantur, atque a Superioribus severe puniantur.⁵⁹
(Kultūringas, inteligentiškas, mandagus, išmintingas ir pats gerai ir kilniai išauklėtas magistras net ir skurdžiausius [mokinius] tegu vengia vadinti bjauriomis kasdieniškoms pravardėmis, tokiomis kaip asilas, gyvulys ir panašiomis, juo labiau pajuokiančiomis arba šmeižikiškoms, o bajorų atžvilgiu taip pravardžiuoti netgi būtų akivaizdžiai pavojinga. Tos rūšies laukiniai ir barbariški papročiai, kalbos kvailumas ir tokie žodžiai prefekto tegu būna traktuojami kaip sunkiausias vienuolių magistrų nusikaltimas, už kurį tegu būna griežčiausiai smerkiama ir vyresniųjų rūšiai baudžiama.)

3. Požiūris į girtuoklystę

Dviprasmiška situacija susiklostė girtuoklystės klausimu. *Methodus docendi* apie tai trumpai užsimenama paskutiniame skyriuje „De iis, quae ad Praefectum Scho-

⁵⁸ *Methodus docendi*, l. A^o recto / p. 3.

⁵⁹ *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 7.

larum spectant“ („Apie taisykles, kurios skirtos mokyklų prefektui“), kur pasakyta, kad, be kitų dalykų, prefektas turi rūpintis: „Kad būtų vengiama šokių, pasilinksminimų, naktinių girtuoklysių, išgertuvių ir slaptų pasimatymų.“⁶⁰ Lieka pridurti, jog ši formuluotė beveik pažodžiui perimta iš analogiško *Ordinationes* skyriaus⁶¹.

Akivaizdu, kad Lenkijos pijorų mokyklų nuostatuose į girtuoklystę žvelgta kaip į labai rimtą ydą, kurios negalima išgyvendinti vien tik kalbomis. *Ordinationes* pabrėžiama, kad pedagogai, ugdantys jaunuomenę, pirmiausia patys turi rodyti blaivybės pavyzdį:

Sobrietatem nulla alia virtute in Magistris posteriorum, nulla minus necessarium sacrosancte imprimisque colant, ac custodiant. Potus cremati, licet sit jam inusitatus, tamen etiam sub paenis alibi in hac Visitatione praescriptis iisque irremissibus, Magistris et Professoribus interdicitur in perpetuum, praeterquam jussu medicorum.⁶²

(Jokia kita dorybė magistrams nėra tokia svarbi kaip blaivybė; tegu pirmiausia šventai ja rūpinasi ir saugo. Gerti degtinę, nors tai nėra įprasta, magistrams ir profesoriams amžiams turi būti uždrausta, išskyrus vartojimą pagal gydytojų rekomendaciją; už gėrimą turi grėsti bausmės, nuo kurių negali būti atleista, apie jas dėstoma kitoje šių *Visitacijų* vietoje.)

Minimoji „kita *Visitacijų* vieta“ – tai skyrius „De vitanda Ebrietate“ („Apie girtuoklystę, kurios reikia vengti“), kurio darbe *Methodus docendi* nerasime.

4. Fizinės bausmės: už ką ir kiek?

Reikšmingą vietą problemos traktavimo apimtimi abiejuose darbuose užima aiškinimas apie fizinės bausmės. *Methodus docendi* baudimo klausimui, palyginti su kitais kasdienio gyvenimo aspektais, skirta nemažai dėmesio. I skyriaus 6 skirsnyje svarstoma apie fizinių bausmių prasmę ir galimą poveikį:

A verberandis pueris quantum fieri potest abstineant, nisi in illis praefractam viderint pervicaciam, aut graviorem aliquam insolentiam. Quod autem semel aut iterum assignatas lectiones non didicerint, quod levitates aliquas tam in schola, quam in Ecclesia minoris momenti patravirint, pro his et similibus non statim verberentur, sed prius monitis, objurgationibus, assignatione leviorum poenarum, quae eos pudore sine contumelia tamen afficiant, ad frugem reducantur, donec ad hoc

60 „Choreas, lusus, ebrietates nocturnas, comotationes et conventiones vitent“, in: *Methodus docendi*, l. l' recto / p. 81.

61 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 75.

62 *Ibid.*, p. 7.

ultimum veniatur remedium, quod si crebro adhibetur, vim omnem amittit. Pueri enim verberationi assueti, quam ultimum esse putant castigandi modum, nullo amplius metu afficiuntur. Curandum itaque est Magistris, ut benignitate affabilitateque potius, quam severitate adolescentes ad pietatem ac bonas literas excitent: ad quod quidem modestae objugationes, prudentesque persuasiones plurimum valebunt.⁶³ (Kaip tik įmanoma, [magistrai] tegu susilaiko nuo berniukų plakimo, išskyrus tuos atvejus, kai pastebėtų jų elgesyje nepalenkiamą užsispyrimą arba kokią nors dar didesnę puikybę. Tačiau jei vieną ar kelis kartus neišmoktų užduotų pamokų arba prikrėstų kokių nors dar paikesnių išdaigų tiek mokykloje, tiek ir Bažnyčioje, tai dėl šių ir panašių dalykų reikia ne tuojuo pat lupti, bet pirmiau perspėti; lengvesnės bausmės juos paveiktų sugėdinimu, o ne įžeidimu ir duotų naudos, kol būtų prieita prie šito kraštutinio vaisto, kuris, jei imamas dažnai vartoti, visą galią praranda. Juk berniukai, pripratę būti mušami, galvoja, kad tai yra pagrindinis baudimo būdas, ir jokios baimės daugiau nebejaucia. Todėl magistrai turi rūpintis, kad jaunuoliai labiau dėl [magistrų] gerumo ir palankumo, o ne dėl griežtumo linktų prie pamaldumo ir gerų knygų, – o tam labiausiai padės saikingi pabarimai ir protingi argumentai.)

Kitoje *Methodus docendi* vietoje (7 skirsnis) pateikiama tam tikra fizinių bausmių „skalė“, kuria apibrėžiama, kaip mušti, kiek kirčių ir už ką galima suduoti, o ko šiukštu nedaryti:

In castigando modum non excedant, si necessitas ac justa causa postulaverit, nec pro leviori culpa plus quam duos, tresve, pro majore quinos, aut ad plurimum septenos ictus infligant, habeantque semper rationem parvulorum. Quodsi ex provectoribus aliquis majorem poenam promeruerit, P. Praefecto deferatur. Ferulis aut quocumque alio instrumento ad infligendos ictus in manibus ac tergo adolescentium nunquam utantur. Protrusio vero, item percussio manu, aut quacunquē alia ratione capitis, faciei, prehensio capillorum, vellicatio aurium, nasi, cum indecentissima sint, cavere ea omni studio debent Magistri, prout et verberationem puerorum per alios pueros.⁶⁴

(Bausdami [magistrai] tegu neperžengia ribų, jei būtinybė ir teisėta priežastis reikalaus, tai dėl lengvesnio prasižengimo ne daugiau kaip du arba tris, dėl didesnio – penkis, o dėl sunkiausio septynis kirčius tegu suduoda, bet pačių mažiausiųjų atžvilgiu visada tegu išlaiko sveiką protą.

⁶³ *Methodus docendi*, l. A² recto-verso / p. 3–4.

⁶⁴ *Ibid.*, l. A² verso – A² recto / p. 4–5.

O jei kuris nors iš vyresniųjų nusipelnys didesnės bausmės, tegu būna pranešta t. prefektui. Tačiau niekada neturi būti naudojamos rykštėmis ar koku kitu daiktu mušti jaunuoliams per rankas arba nugarą. Priešingai, stumdymas, taip pat mušimas ranka arba dėl kokios nors priežasties daužymas per galvą, veidą, griebimas už plaukų, ausų ir nosies gnybimas tegu būna traktuojami kaip nepadoriausi, iš visų jėgų magistrai privalo šito vengti, kaip ir [situacijų], kai vieni berniukai muša kitus.)

Cituotieji *Methodus docendi* skirsniai parengti sutrumpinant atitinkamas *Ordinationes* vietas. Pastarajame nutarimų rinkinyje fizinių bausmių klausimui skirti net trys skirsniai (23, 24, 25). Baudimas mušimu traktuojamas kaip kraštu-tinė ir pagyrimų nenusipelnanti priemonė, kurios geriau būtų apskritai išvengti. 23 skirsnyje pažymima:

Si fieri posset ut e Scholis nostris verberationis paena penitus proscriberetur, optandum sane esset. Saltem itaque ita agendum attendendumque nobis est, ne Scholae, puerorum lanienae et carnificinae, ne Magistri, caeditii, orbiliones, laniones, et carnifices appellari unquam mereantur. Magno igitur illo moderatoque, quod educatoribus viri Sapientes praescribunt, utendu[m] consilio est, haecque regula omni prudentiae conformis, omnino sequenda: pueros nimiru[m] ob nihil, aliud no[n] ob occupationes Scholasticas, aut pensa et similia neglecta, no[n] ob insolentius aliquid etiam saepius factum, non ob irae impetus, non ob levem religionis in templo defectum, non ob durius responsum, non ob observata perperam quaevis alia officia et transgressiones, sed duntaxat ob solam pertinaciam, contumaciam, et obstinationem, verberandos esse. Cum dicitur, ob pertinaciam et obstinationem in malo, satis et haec causa late patet et multa co[m]plectitur. Ubi tame[n] vere haec causa deest, verberando abstinendum est, sed persvasionibus, rationibus, vigilantia, admonitionibus, objurgationibus, modisque omnibus utendum prius est, ut sive negligentiam in studiis, sive mendacia, sive devium aliquid in moribus adolescentes emendent [...].⁶⁵

(Jei būtų galima iš mūsų mokyklų išgyvendinti fizines bausmes, sau šito turėtume labai linkėti. Tačiau turime elgtis bent jau taip, kad mokyklos niekada nebūtų vadinamos vaikų skerdyklomis ir kankinimo vietomis, o magistrai – mušeikomis, tironais, mėsininkais ir budeliais. Tad reikia laikytis štai tokio svarbaus ir saikingumo dvasia alsuojančio patarimo, kurį pedagogams duoda išmintingi žmonės, ir visada paisyti šios taisyklės, kurią padiktavo pati išmintis: negalima berniukų plakti

65 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 7.

už mokyklinių pareigų arba užduočių ir pan. dalykų nevykdymą, už dažniau pasitaikančius išsišokimus, už pykčio protrūkius arba net ir už lengvus prasižengimus Bažnyčioje, už šiurkštesnius atsakymus arba už netinkamą kokių nors pareigų atlikimą, arba už kokius nors kitus nusižengimus, bet vien tik už puikybę, atkaklų priešgyniavimą ir užsispyrimą. Atkaklaus priešgyniavimo ir užsispyrimo sąvoka yra labai plati ir apima daug. Tačiau kai viso to priežastys yra kitos, reikia susilaikyti nuo plakimo, o vietoje jo geriau paveikti įtikinėjimais, sveiku protu, nuolatinu stebėjimu, pamokymais, barimu ir apskritai pirmiau bandyti visas kitas priemones, kreipiančias į jaunuomenės tobulinimą, tai yra padedančias išguiti arba apsileidimą moksluose, arba melagystes, arba kokias nors kitas elgesio ydas [...].)

Smulkiai išdėdėčius, už kokius nusižengimus fizinių bausmių taikyti negalima, ir išvardijus kitas poveikio priemones, 2.4 skirsnyje pereinama prie baudimo konkretybių ir baudžiančiojo atsakomybės:

Nulli Magistrorum aut Professorum unquam liceat, supposita semper maxima justitia et necessitate, pro minore reatu plus, quam duos tresve, pro majore quinos vel ad plurimum septenos ictus infligere, habita summa ratione semper per parvulorum, sique majorem paenam aliquis ex grandioribus meruerit, Praefecto deferatur. Sine quo, si quis contra mox dicta excederet a P. Praefecto Superiori denunciatur et gravissime mortificetur. Si quis vero hoc castigandi jure vel minime abuti videretur, Rector, aut Praefectus Scholarum sub obedientia suo officio debita, illi penitus inhibeat, ne ullum unquam verberet, sed cum opus est Praefectum admoneat: refractarium vero ac evidenter contumacem hac in re quemcunque Professorem, Rector etiam quavis gravi aut sequestri poena afficiat. Declaratur etiam nullum Magistrum Professorem[ue] immediate habere jus ullum discipulum verberandi, sed solum Rectorem et Praefectum. Ne vero unquam id discipuli animadvertant, curandum est.⁶⁶

(Nė vienas iš magistrų arba profesorių neturi teisės suduoti daugiau kaip du arba tris kartus už menkesnį prasikaltimą ir penkis arba daugiausia septynis – už didesnį, žinoma, kai to reikalauja didžiausias teisingumas ir būtinybė. Visada labiausiai reikia atsižvelgti į mažuosius; jei kuris iš vyresniųjų berniukų nusipelnys griežtesnės bausmės, privalu apie tai pranešti prefektui. Priešingu atveju, jei kas nors nusižengtų anksčiau minėtai taisyklei, t. prefektas apie tai privalo pranešti rektoriui, o anas

⁶⁶ *Ibid.*, p. 8.

kaltąjį tegu kuo griežčiausiai nubaudžia. Jei išaiškėtų, kad kuris nors iš jų [magistrų arba profesorių] kad ir nežymiai piktnaudžiauja plakimo teise, rektorius arba mokyklos prefektas, naudodamasis jam priklausanciais valdžios įgaliojimais, visam laikui tokiam magistrui arba profesoriui tegul uždraudžia ką nors išplakti prieš tai nepranešus prefektui. Nepaklusniam arba tuo požiūriu nepataisomam profesoriui rektorius turi skirti griežtą bausmę arba net kurį laiką neleisti eiti pareigų. Tėbūna pagaliau pasakyta, kad nė vienas magistras ir profesorius tiesiogiai plakti mokinių neturi jokios teisės, [tai gali daryti] tik rektorius ir prefektas. Tačiau reikia rūpintis, kad mokiniai to nepastebėtų [...].)

Mušimo tema išsemiama 25 skirsnyje pateikiant netinkamų veiksmų sąrašą:

Ferulae, seu ictus manuum quocunque instrumento penitus in omnibus Scholis sub paena ad arbitrium superioris in perpetuum prohibentur. Percussio vero manu, seu quocunque modo, capitis, faciei, capillorum prehensiones, protrusiones, auriu[m] nasique injuriae, et similia in scholis nostris inaudita sunt, et si unquam contigerint, majorem in modum puniantur, uti et verba contumeliosa hominibusque honestis, multo magis religiosis indigna. Verberationes aequae flagro per dorsum maxime in perpetuum prohibentur, uti et ve[r]berationes puerorum per alios pueros. Nullos novos modos adveniunt castigandi pueros, quod nimium charitati humanitati et religiosae agendi rationi contrariu[m] est, ac saecularibus scandalo. Majorem in modum tyranni ac carnifices ejusmodi potius, quam magistri, qui in paenis excederent, vel inusitatis uterentur, a Superioribus puniantur. Nulla Schola tempore Scholarum ita clausa sit, ut absque pulsu portae quovis momento eam Praefectus aut Rector ingredi non possit.⁶⁷

(Rykštės arba kirtimas per rankas koku nors daiktu visose mūsų mokyklose tegu būna uždrausta amžiams, už tai vyresniojo sprendimu tegu būna baudžiama. Apie trunkymą ranka arba kuo kitu per galvą, veidą, tampymą už plaukų, stumdymą, ausų ir nosies sukimą ir panašius dalykus mūsų mokyklose turi būti net negirdėta, o jei kada nors pasitaikytų, už tai turi būti griežtai baudžiama; panašiai kaip už užgaulius žodžius, netinkamus garbingiems žmonėms ir juo labiau dvasininkams. Taip pat turi būti visam laikui kuo griežčiausiai uždrausta rykšte plakti per nugarą, lygiai taip pat draudžiama, kad vieni mokiniai rykšte plaktų kitus. Tegu nebūna išradinėjama naujų vaikų baudimo būdų, nes tai pernelyg kertasi su artimo meile ir vienuoliniu gyvenimu ir piktina pa-

⁶⁷ *Ibid.*

sauliečius. Baudžiant peržengiantys ribas arba prisigalvojęs neiįprastų bausmių, greičiau yra tironai ir budeliai, o ne magistrai, jie vyresniųjų privalo būti griežtai nubausti. Kiekviena klasė pamokų metu turi būti taip uždaryta, kad prefektas arba rektorius bet kuriuo momentu galėtų įeiti nedauždamas durų.

Palyginus tai, kaip abiejuose nuostatuose išskleidžiama baudimo tema, matyti, kad *Methodus docendi* perteikti visi esminiai dalykai, pvz., nurodytas smūgių skaičius, aptarti baustinių ir nebaustinių nusižengimų tipai, analogiškai apibrėžta magistrų ir profesorių veiksmo laisvė. Lietuvos pijorų nuostatuose dėstoma siauriau, labai tiksliai koncentruojantis į svarbiausius momentus. Nors daugelyje vietų galima atpažinti tiesiogiai perimtus *Ordinationes* fragmentus, jie adaptuoti sukuriant rišlų ir aiškų metodinių nurodymų rinkinį, atitinkantį vietines realijas.

Šiandien sunku pasakyti, kokia iš tiesų atmosfera vyravo to meto pijorų mokyklose ir kiek minėtieji nuostatai, atspindintys išties daug modernių pedagoginių idėjų, kurias atnešė Apšvietos epocha, ugdant vaikus buvo realizuoti. Vienaip ar kitaip tai buvo dokumentas, kuriuo vadovautis to meto pijorai privalėjo. Mareko Gozdawos atsiminimuose apie Vitebsko, tuo metu priklausiusio Lietuvos pijorų provincijai, rezidenciją, rašoma: „Drausmė pijorų mokyklose apskritai buvo gera; fizinės bausmės praktikuotos retai, tačiau pasitaikydavo, kad pietų metu mokiniai gaudavo per rankas, o prieš naktį – per sėdynę... Bet tikrai ne dažnai. Mokiniai buvo labai stropūs, o [mokytojų] budrumas – tėviškas.“⁶⁸

5. Mokinių elgesys už mokyklos sienų

Pijorų auklėtinių elgsena viešumoje buvo tam tikras vienuolijos mokyklose ugdytos vidinės kultūros atspindys, todėl tiek Lenkijos, tiek ir Lietuvos pijorų provincijos nuostatuose šis klausimas sulaukė dėmesio.

Išeiti iš mokyklos teritorijos kada panorėjus nebuvo galima. Saugant auklėtinius nuo įvairiausių pagundų ir galimų įtakų, bet kokį buvimą už mokyklos sienų reikėjo reglamentuoti. *Methodus docendi* glaustai nurodyta taip:

Magistri nullum juvenem a schola pro toto matutino aut vespertino tempore sine Praefecti licentia dispensare unquam praesumant.⁶⁹
(Magistrai tegu niekada nė vieno jaunuolio neišleidžia iš mokyklos visam rytui arba vakarui be prefekto leidimo.)

⁶⁸ Marek Gozdawa, *op. cit.*, p. 92.

⁶⁹ *Methodus docendi*, l. A³ recto / p. 5.

Ordinationes šis punktas dar papildytas aktualia pastaba, kad nė vienas mokytojas neturi teisės savavališkai išmesti mokinio už klasės durų:

Magistri Professoresque nullum studentem a Schola pro toto matutino vel vespertino tempore sine Praefecti licentia dispensare aut foras mittere possunt.⁷⁰

(Magistrai ir profesoriai visam rytui ar vakarui be prefekto leidimo negali nė vieno moksleivio išleisti iš mokyklos arba išmesti už durų.)

Pijorų auklėtiniai turbūt niekur kitur nebuvo taip aiškiai pastebimi kaip bažnyčioje, į kurią jie eidavo visu būriu. Siekiant išvengti grūsties, stumdymosi ar nepagarbaus elgesio, visą procedūrą reikėjo gerai apgalvoti, numatant tiek mokinių elgesio taisykles, tiek ir lydinčių mokytojų pareigas. Lankymosi bažnyčioje tvarkai *Methodus docendi* skirti du I skyriaus skirsniai. 12 skirsnyje apibrėžiama, kokia tvarka turi būti einama:

Invigilent, ut discipuli ex scholis ad Ecclesiam in silentio cum summa modestia, absque ullo strepitu, paribusque procedant, et singuli Magistri suos omnino comitentur, illisque in Ecclesia attendant.⁷¹

([Magistrai] tegu rūpinasi, kad mokiniai iš mokyklos į Bažnyčių eitų tyliai, labai santūriai, be jokio triukšmo, poromis, o kiekvienas magistras savuosius tegu lydi, ir tegu Bažnyčioje nuo jų akių nenuleidžia.)

Baigiamasis 13 skirsnis reglamentuoja ne tiek elgesį bažnyčioje ar kitose viešose vietose, kiek drausmės kontrolę:

Censores per singulas scholas deputentur, qui notent immodestos tam in Ecclesia, quam extra, et Magistris quos notarint deferant, atque ita notati gravissime admoneantur, cum irreligio et immodestia puerorum et gravis Dei offensa sit, et summum pro futura eorum vita animarum malum, et maximum Instituto detrimentum, bonoque nomini Scholarum Piarum dedecus afferat.⁷²

(Kiekvienai klasei tegu būna paskirti cenzoriai, kurie tegu pasižymi neklusniai besielgiančius tiek Bažnyčioje, tiek ir už jos sienų, ir magistrams tegu praneša apie tuos, kuriuos bus pasižymėję, o tokiu būdu pažymėtieji tegu būna griežčiausiai įspėti, nes vaikų pamaldumo trūkumas ir neklusnumas turi būti traktuojami kaip sunkus Dievo įžeidimas, [kuris]

70 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 9.

71 *Methodus docendi*, l. A⁺ verso / p. 8.

72 *Ibid.*, l. A⁺ verso – B' recto / p. 8–9.

ateityje jų sieloms gali padaryti didžiausią žalą, baisiausiai pakenkti institucijai ir geram pijorų mokyklų vardui užtraukti gėdą.)

Darbe *Ordinationes* aptariant šią temą buvo paliesta daugiau iš pirmo žvilgsnio į akis nekrentančių detalių: ne tik cenzoriai, bet ir retorikos, filosofijos profesoriai, prefektas ir magistrai, bažnyčion atlydėję savo mokinius, pagal puikų papratimą ir patys turi dalyvauti apeigose. Taip pat akivaizdu, kad pijoram labai rūpėjo nepriekaištinga visuomenės nuomonė, todėl baiminamasi, jog nepakankamas vaikų pamaldumas ne tik pakenks jiems patiems ir užtrauks nešlovę vienuolijai, bet gali sukelti viešą pasipiktinimą:

In quo praesertim summa Magistrorum attentio pernecessaria est, quam maxima diligentia invigilent, ut discipuli ex Scholis ad Ecclesiam cum summa modestia et silentio, absque ullo strepitu, paribus procedant, et singuli Magistri suos omnino comitentur; observentque donec omnes se componant in Ecclesia, etiam Professores Rhetorices ac Philosophiae, deinde et Praefectus et Magistri, qui ex lege et more optimo in Ecclesia remane[n]t, in propatulo semper sint, et adolescentum pietati attendant, uti et in exitu eorundem bono ordini. Censores ut moris per singulas Scholas deputentur, qui notent, et Magistros quos notarint deferant, atque ita notati gravissime admoneantur, qua in re nullam nimiam diligentiam, zelumque dum prudens sit, esse putent Magistri, cum irreligio puerorum et gravis sit DEI offensa, et summum pro futura eorum vita animarum malum, et maximum institutio detrimentum, bonoque nomini Scholarum Piarum dedecus, et praesentissimus censurae ac scandali in omni Civitate locus.⁷³

(Būtina, kad į šį dalyką magistrai žiūrėtų su ypatingu atidumu ir didžiausiu kruopštumu, jie tegu rūpinasi, kad mokiniai iš mokyklos į Bažnyčią eitų tyliai, labai santūriai, be jokio triukšmo, poromis, o kiekvienas magistras savuosius tegu lydi; taip pat tegu stebi, iki kolei visi išsirikiuos Bažnyčioje. Retorikos ir filosofijos profesoriai, taip pat prefektas ir magistrai, kurie pagal pareigą ir puikų papratimą pasilieka Bažnyčioje, visada tegu būna matomoje vietoje, kad jaunuolius stebėtų per pamaldas ir prižiūrėtų tvarką išėjimo metu. Kiekvienai klasei, kaip įprasta, turi būti paskirti cenzoriai, kurie tegu žymisi ir magistrams tegu perduoda, ką bus pasižymėję, o tokiu būdu pažymėtieji tegu būna kuo griežčiausiai įspėti; šiame reikale stropumo ir uolumo niekada nebus per daug, nes reikia suprasti ir tegu magistrai taip galvoja: vaikų pamaldumo trūkumas ir neklusnumas turi būti traktuojami kaip sunkus Dievo

73 *Ordinationes Visitationis Apostolicae*, d. IV: *De Scholis*, p. 11–12.

įžeidimas, [kuris] ateityje jų sieloms gali padaryti didžiausią žalą, baisiausiai pakenkti institucijai ir geram pijorų mokyklų vardui užtraukti gėdą, o visas miestas [pijorus] imtų negailestingai kritikuoti ir piktintis.)

Toliau šiame skirsnyje nurodoma, kad gramatikos klasių mokiniai turi mokytis patarnauti Mišiose, giedoti, uoliai klausyti pamokslų ir kitą dieną atsiskaityti. Šių, pavadinkime, formaliųjų katalikiško auklėjimo aspektų *Methodus docendi* rengėjai į nuostatus neįtraukė.

Apibendrinimas

Lietuvos pijorų provincijos mokymo nuostatai *Methodus docendi* laikytini vienu iš svarbiausių Apšvietos epochos edukacines permainas atspindinčių dokumentų, paskelbtų iki Edukacinės komisijos, jau pasaulietinės švietimo organizacijos, įsteigimo. Tai svarbus XVIII a. Lietuvos mokslo istorijos šaltinis, taip pat atveriantis aktualią kontekstinę kultūrinių procesų panoramą, iliustruojantis Baroko ir Apšvietos vertybines sankirtas.

Darbe *Methodus docendi* aptarti kasdienio gyvenimo ypatumai liudija aki-vaizdų sekimą Stanislovo Konarskio parengtais *Ordinationes Visitationis Apostolicae*. Kaip galima buvo pastebėti, daugelis mokyklinės rutinos aspektų (tokių kaip būtinybė laiku pradėti pamokas ir nešvaistyti jų laiko tuščiai plepant, mokinių ir mokytojų tarpusavio santykiai, asmens higiena, tinkama fizinė laikysena, mokinių elgesys mokykloje ir už jos sienų) Lietuvos provincijos nuostatuose apibrėžiami kur kas lakoniškiau. Poziciją eiti *ad rem* lėmė siekis turėti apimtimi ir tiksliau dalyko išdėstymu pasižymintį dokumentą, kurį būtų galima sėkmingai naudoti kasdienėje praktikoje. Kita vertus, tokie skirtumai, kaip punkto apie blaivybę eliminavimas (ką jau kalbėti apie visą skyrių), rodo, kad lietuviškoji adaptacija nebuvo pažodinis (ar minties) sekimas ir kad buvo perimta tai, kas rengėjams iš tiesų atrodė reikšminga. Kasdienės laikysenos ir elgsenos suaktualinimas rodo pijorų vienuolijos pastangą atsiliepti į kintančius laiko poreikius, diegti edukacijos principus, aprėpiančius įvairiapusį asmens ugdymą.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

Methodus docendi pro Scholis Pii provinciae Litvaniae, Vilnae: Typis S. R. M. & Reipublicae Schol. Piar., 1762.

Ordinationes Visitationis Apostolicae Pro Provincia Polona Cler[icorum] Reg[ularium] P[auperum] M[atris] D[ei] S[cholarum] P[iarum], pars IV: *De Scholis*, [Warszawa: Drukarnia Piarów], 1755.

[Baliński Michał], *Dawna Akademia Wileńska. Próba jej historii od założenia w roku 1579 do ostatecznego jej przekształcenia w roku 1803 przez Michała Balińskiego*, Petersburg: Nakładem i drukiem Jozafata Ohryzki, 1862.

- Gozdawa Marek, Wspomnienie o Pijarach Witebskich, in: *Kwartalnik Litewski. Wydawnictwo poświęcone zabytkom przeszłości, dziejom, krajoznawstwu i ludoznawstwu Litwy, Białoruśi i Inflant*, redaktor i wydawca Jan Obst, Petersburg: Drukarnia „Warszawska“, 1910–1911, p. 89–110.
- Griškaitė Reda, Teodoras Narbutas ir pijorų edukacinė sistema, in: *Naujasis Židinys-Aidai: religijos ir kultūros žurnalas*, Vilnius, 1995, Nr. 6, p. 456–470.
- Klimowicz Mieczysław, Narodziny romansu listownego w literaturze polskiej XVIII wieku, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1958, t. 49/4, p. 389–431.
- Kurkowski Jarosław, Między Wschodem a Zachodem: Bernard Syruć (Siruć) 1731–1784, in: *Analecta: studia i materiały z dziejów nauki*, t. 18, sąs. 1/2, 2009, p. 7–50.
- Michalski Jerzy, Konarski Hieronim, h. Gryf, imię zakonne Stanisław od św. Wawrzyńca (1700–1773), in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XIII, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1967–1968, p. 471–477.
- Szczotka Stanisław, Ciapiński Jerzy, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. IV, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1938, p. 17.
- Ślusarska Magdalena, Felicjan Wykowski (1728–1784) – zapomniany poeta z wileńskiego środowiska pijarów litewskich, in: *Napis: tom poświęcony literaturze okolicznościowej i użytkowej*, seria 5, Warszawa: Latona, 1999, p. 57–86.
- Taraszkiewicz Jacek, *Pierwsze stulecie Zakonu Pijarów na ziemiach Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1642–1740)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2015.
- Teben Maryann, Revising Manners: Giovanni Della Casa's *Galateo* and Antoine de Courtin's *Nouveau traité de la civilité*, in: *New Readings*, 2013, t. 13, p. 21–41.
- Vaškeliėnė Asta, XVIII a. Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra pijorų edukacijoje: tradicijos tęstinumas ir Apšvietos epochos inovacijos, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2014, p. 226–241.
- Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, sudarė Eugenija Ulčinaitė ir Algirdas Sidlauskas, iš lotynų kalbos vertė, paaiškinimus ir žodynėlį rengė Eugenija Ulčinaitė, Vilnius: Mokslas, 1987.

ASTA VAŠKELIENĖ – literatūrologė, humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Senosios literatūros skyriaus mokslo darbuotoja. Mokslinių tyrimų kryptis – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lotyniškoji proginė literatūra, jos istorinis, kultūrinis ir visuomeninis kontekstas, poetika ir retorika jėzuitų ir pijorų humanitarinio ugdymo sistemoje bei jos įtaka literatūrinei kūrybai.

Elektroninis paštas asta@liti.lt

ETIQUETTE AND HOUSEHOLD ROUTINE IN THE EDUCATION OF PIARISTS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY IN THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA: COMPARATIVE STUDY

ASTA VAŠKELIENĖ

Institute of Lithuanian Literature and Folklore

The Regulation of the Lithuanian Piarists for provincial education *Methodus docendi pro Scholis Piiis provinciae Litvaniae* (Vilnius, 1762) should be considered as the main document showing the changes in education of the Enlightenment era, announced prior to the establishment of the Board of Education, a secular institution of education. That is an important source of the Lithuanian science history of the 18th century, opening a relevant contextual panorama of cultural processes, illustrating the intersection of the values of the Baroque and the Enlightenment.

The study *Methodus docendi pro Scholis Piiis provinciae Litvaniae* deals with the specifics of daily routines which shows obvious following of *Ordinationes Visitationis Apostolicae* (Warsaw, 1753 [1754]–1755) prepared by Stanisław Konarski. As it can be noticed, many of the aspects of the school routine (such as the necessity to start lessons in time and not waste the time for frivolous talking, relationship between the students and teachers, personal hygiene, proper physical condition, behaviour of students at school and outside it) in the Regulations for provinces of Lithuania are defined much more laconically. The attitude to go *ad rem* was determined by the goal to have a document with the scope and precise presentation of the subject which could be smoothly used in daily practice. On the other hand, the differences, such as elimination of the paragraph on temperance (not mentioning the whole chapter), shows that the Lithuanian adaptation was not word-for-word (or mind) following and that only the issues that were really significant for the developers were taken over. The actualisation of the daily posture shows the efforts of the Piarists monkhood to respond to the changes of the time, to implement the principles of education covering the overall upbringing of a person.

Keywords: Piarists, etiquette, household routine, teacher, student, drinking, Enlightenment, Grand Duchy of Lithuania (the 18th century).